

Coire agus Coin-Shìdh am Beàrnaraigh

DÒMHNALL MAC AMHLAIDH

ABSTRACT

A re-telling and short discussion of the popular story ‘The Tale of the Cauldron’ as told by the author’s grand-uncle in Bernera, Lewis – a story in which the protagonist is pursued by fairy dogs. This is followed by a place-name story, which the author heard from Iain Mac Coinnich (Iain Dhòmhnail a’ Phìobair), also of Bernera, concerning Creag ’Ille Chaluim Ghlais, a fairy dwelling-place which was – according to the storyteller – the last place in which fairy dogs were ever seen.

Coire agus Coin-Shìdh am Beàrnaraigh

DÒMHNALL MAC AMHLAIDH

ABSTRACT: A re-telling and short discussion of the popular story 'The Tale of the Cauldron' as told by the author's grand-uncle in Bernera, Lewis – a story in which the protagonist is pursued by fairy dogs. This is followed by a place-name story, which the author heard from Iain Mac Coinnich (Iain Dhòmhnail a' Phìobair), also of Bernera, concerning *Creag 'Ille Chalum Ghlais*, a fairy dwelling-place which was – according to the storyteller – the last place in which fairy dogs were ever seen.

I
Fhuair mi an sgeul-sa bho bhràthair mo sheanmhar, Dànaidh Ruadh – Dànaidh Choinnich Iain mhic Dhòmhnail Mhic Choinnich (1876–1954) – a bha a' fuireach air ceann-a-deas Chirceaboist, air lota 15, far an robh e air a thighinn à Bòstadh còmhla ris an teaghlach an 1878 nuair a chaidh baile Chirceabost a chur air ais fo shluagh an dèidh a bhith timcheall air trì fichead bliadhna bàn. Mar a chì sinn, 's ann am Bòstadh a tha an sgeul air a suidheachadh. Bha an t-àite glè bheò an cuimhne an fheadhainn a thàinig às agus bhiodh iad tric a' tighinn air.

Fhuair mi an sgeul an 1946 no 1947. Bha mi air a bhith leughadh stuth mu dheidhinn shìdhean is shìdhichean, ach bha e uamhasach doirbh càil sam bith fhaighinn anns a' chomharsnachd. Bha mi staigh a' cèilidh an taigh Dhànaidh aon fheasgar agus dh'fhaighnich mi dheth an robh fhios aigesan air gin de sheanchas dhen t-seòrsa, agus an toiseach thuir e nach robh idir. Ach an ceann greis thuir e, 'An cuala tu a-riamh *Sgeul a' Choire?*' Thuir mi nach cuala a-riamh agus thòisich e ag innse na sgeòil mar a leanas:

'S e Taigh na Lic ann am Bòstadh taigh as seana a tha an Leòdhas air fad. Muinntir an taighe sean – an fheadhainn a bha a' fuireach ann anns an t-sean-aimsir – cha robh mòran dhan t-saoghal aca – ach dìreach na bheireadh iad far talamh is creig. Cha robh mòran air an seilbh – ach bha aon rud aca, bha coire aca. Agus 'ach-uile feasgar, an ciaradh an fheasgair, thigeadh neach as a' bhrugh air tòir a' choire. Mus tugaist seachad an coire dh'fheumadh an duine a bha an urra ris aig an am cantainn,

*Dleasaidh coire cnàimh,
's a chur slàn gu theach.*

Agus nan deidheadh sin a chantainn bhiodh an coire air ais an tac an teine anns a' mhadainn agus cnàimh math feòladh ann.

Am feasgar a bha an seo bha muinntir an taighe amuigh a' cosnadh bidh – ag iasgach creige 's mar sin – 's bha iad annoch gun thighinn dhachaidh. Cha robh duine air fhàgail astaigh ach aon nighean a bha an sàs ag ullachadh air an coinneamh. Thàinig a' bhan-sìdh oirre gun fhios dhith, 's ghabh i a leithid de mhiothapadh roimhe 's nach tàinig cuimhne sam bith air facail a' choire a ghràdha: 'Dleasaidh coire cnàimh, 's a chur slàn gu theach.' Is rug a' bhan-sìdh air a' choire is leum i air falbh leis às a sealladh.

Nuair a thill muinntir an taighe dhachaigh, dh'aidich i mar a thachair – ged nach robh sin farast dhith. Cha robh iad idir air an dòigh! An dèidh mòran còmhraidh is àraich, ghabh iad comhairle agus 's e a' bhinn a thug iad a-mach 'an tè a chaill an coire gur h-ì a dh'fheumadh a dhol air a thòir.' Cha robh ise idir saorsainneil mun sean, leis na bha oirre dh'eagal roimh luchd an t-sìdh. Ach bha fhios aice gum

feumadh i e dhèanamh, is nach [robh] dol às aice. Agus bho dheireadh, dh'ullaich i i-fhèin agus rinn i air a' bhrugh. Nuair a ràinig i an doras stad i agus sheall i asteach. Bha an coire an sin an tac an teine ach cha robh duine ri fhacinn a-staigh ach bodach liath is brat mu uachdair na shuidhe ri taobh an teine agus cuideigin nach dèanadh i a-mach an dorchadas uachdair a bhrugh. Chaidh i a-steach air a corra-bid cho fiata 's a b' urrainn dhith agus rug i air a' choire gus a thoirt leatha agus rinn i air an doras. Nuair a bha i ga thogail gus a chur air a gualainn rinn e gliong ris an ursainn, agus dhùisg am bodach. Thilg e dheth am brat is dh'èibh e àrd a chinn,

*A' bhean bhalbh ud 's a' bhean bhalbh,
a thàinig à Tìr nam Marbh,
thug i 'n coire leatha 'na crubh;
fosgail an Dubh is leig an Dearg!*

Agus leig am fear a bha an uachdair a' bhrugh cù mòr dubh agus cù mòr dearg a bha air thaod aige an sean ma sgaoil a-mach as a dèidh.

Dh'fhabh i na ruith cho luath 's a dhèanadh a casan dhith nuair a chuala i na coin as a dèidh. Rinn i air an allta is chaidh i a null air a' smaoineachadh nach fhaodadh iad a leantainn. Ach chaidh iad timcheall agus fhuair iad a null air an staran agus cha b'fhada gus an robh iad air a sàilbh a rithist. A' dìreadh suas Cnoc a' Choilich thug iad iuchair an dà bhon-duibh aisde. Ach chum i oirre suas an leathad cho luath 's a ghabhadh dhith, is na coin ga dian ruith. Direach nuair a bha i a' faireachdainn teas an analach air cùl a calpannan, dh'èirich ciad ghathan na grèine os cionn a' chnuic an ear. Mhothaich i an sean nach robh i cluinntinn fuaim nan con agus nuair a thug i sùil air a gualainn chunnaic i iad nan deann mar fhaileasan a'dèanamh air a' bhrugh!

Rinn i an taigh dheth leis a' choire, is chàirich i e air ais air an teinntean Ach bha na bha am broinn a' choire air dòrtadh buileach as air an t-slighe dhachaidh. Is cha tàinig duine as a' bhrugh air a thòir a riamh bhon latha ud.

Bha lorg aig mòran am Beàrnaraigh air an sgeul aig an am a thog mise i. Ach is e glè bheag aig an robh fios iomlan oirre: mar bu trice b'e an leth-rann 'Dleasaidh coire cnàimh /'s a chur slàn gu theach' na bha air chuimhne aca, ged a thigeadh corra-rud thuca nuair a chuireadh tu 'nan cuimhne e, mar an loidhne 'Fosgail an Dubh is leig an Dearg'. Cuideachd, chaidh riochd Beurla dhen sgeul à Beàrnaraigh a chur an clò toiseach an 20mh linn: 'Fairies borrow Pot' le 'Anon from Bernera, Lewis'.¹

A rèir coltais bha eòlas air 'Sgeul a' Choire' an diofar cheàrnaidhean dhen Ghàidhealtachd – gach ceàrnaidh a' cur a blas fhèin oirre gu ìre le ainmnean ionadail is le tionntaidhean sònraichte. Tha eisemplair againn an sgrìobhadh co-dhiù cho tràth ri 1859 a thog Eachann Mac GillEathain bho Alasdair Dòmhnallach am Barraigh.² 'S ann air eilean Shantraigh, a deas air Barraigh, a tha an sgeul sa air a suidheachadh, agus tha i anbarrach coltach 'na riochd ri sgeul a thog Dòmhnall Eardsaidh Dòmhnallach bho Chalum Johnston a Barraigh an 1966, faisg air ceud bliadhna as deidh sin.³ Anns an riochd sin dhen sgeul, 's e fear an taighe a chaidh fhàgail an urra ris a' choire agus a ghabh a leithid a dh'fheagal ron bhean-shìdh 's gu deach na facail mu dhlighe a' choire tur às inntinn.

¹ *Celtic Review* V (1908-9): 155-6.

² *West Highland Tales* II: 52-54.

³ Tasglann Sgoil Eòlais na h-Alba, SA 1966/16.A1.

Chaidh leabhar fon ainm *The Tale of the Cauldron* a chur an clò an 1929 le Calum MacLeòid an Dùn Dè leis an sgeul ann an Gàidhlig agus am Beurla. Bha an teacs air a cur air dòigh le J. G. MacAoidh, agus, cuideachd, bha an sgeul air a riochdachadh an sia deug de dhealbhan briagha (ach caran mì-fhreagarrach 'nan còmhдах!) le Gordon Browne R.I. 'S ann gu soilleir do chlànn sgoile a bha an leabhar – àite anns am faigheadh iad gach cuid cothrom air leughadh ionnsachadh agus air beagan fiosrachaidh fhaotainn mu'n dualchas. Tha fhios gur e seo aon dòigh anns am faodadh an riochd-sa dhen sgeul a bhith air leudachadh, ach chan eil lorg againn air co-mheud sgoil a fhuair an leabhar no cò iad (cha robh e an sgoil Bheàrnaraigh, no san àite idir, le m' fhiosrachadh-sa). Tha iomadh ceist mun ghnòthaich air am bu mhath leinn fuasgladh fhaighinn, ach tha sinn ro ghann de eiseamplairean 's de cho-theacsa riatanach gus tighinn gu codhùnadh cothromach sam bith mun deidhinn aig an ìre-sa.

II

Fhuair mi an aon iomradh eile a tha agam air cù-sìdh am Beàrnaraigh, tiomcheall air meadhan nan 1950an, bho Iain Dhòmhnail a' Phìobair: Iain MacCoinnich (1877–1962) a bha a' fuireach air lota Druim a' Ghàrraidh – lota 5 an Tàcleit – a' chiad lota an iar air cnoc Chleitir. Bhitheadh e glè thrìc ag obair tiomcheall an taighe nuair a bhithinn a' dol seachad air an t-slighe a-null gu mullach a' bhaile a chèilidh air càirdean, 's bhitheadh e an còmhnaidh a' stad a' còmhradh. Bha mi aig an àm sin air tòiseachadh a' gabhail ùidh ann an sean ainmean àiteachan anns an eilean, agus dh'fhaighnich mi dha mu chreag mhòr a bha a tuath oirnn, eadar sinn agus ceann-a-deas Loch Bharabhat, 'An e siod "Creag 'Ille Chaluim Ghlais"?'

'S e,' thuirt e, 'Siod agad i.'

'Agus cò,' dh'fhaighnich mi dha, 'a bh'ann "Gille Calum Glas"?'

Rinn e sgàl gàire is thuirt e, 'Chan eil duine beò an diugh aig eil fhios air sean!' Stad e greiseag, is an uair sin thug e sùil air oir orm is thuirt e, 'Tha fhios agad gum biodh iad ag radha gun robh na sìthichean uair a' fuireach anns a' chreig sin?' Thuirt mi nach cuala mi sean a-riamh. 'O, bha,' thuirt e, 'is 's e sean an t-àite bho dheireadh anns am facas an cù-sìdh!' Is dh'innis e dhomh an sgeul a leanas:

An latha bha seo bha muinntir mullach a' bhaile dripeil an sàs anns an arbhar a bha am fàs aca air na raointean air an leathad an ear sìos gu ceann a deas Loch Bharabhat. Bha an foghar air bhith fliuch, is mar a bha coltas bagarrach air a' mhadainn bha iad a-muigh glè thràth. Nuair a bha iad trang a' cur na h-uibhir de dhìon air cùisean mus tigeadh an ath dhìle 's ann a chualas an guth caol binn a bha seo èigheach 'Golabhsaigh! Golabhsaigh! Golabhsaigh!' Agus an ceann greis chunnaic iad cù mòr riabhach is aitheamh de shlabhraidh ceangailte ris a ruith le sinnteagan mòra, fada sìos seachad orra. Chaidh e a-null mu cheann an loch dìreach gu Creag 'Ille Chaluim Ghlais agus nuair a ràinig e i dh'fhosgail doras anns a' chreig. Ruith e a-steach agus dhùin a' chreag anns a dhèidh. An sin chualas na h-iollaichean aige, is e faigheann a laiseadh bhon a dh'fhalbh e gun chead air an t-siabhan. Is chan fhacas sealladh air a' chù-sìdh a riamh bhon latha sean.

Cha robh eòlas aig daoine air an t-seanchas sin cho tric 's a bha aca air seanchas a' choire-shìdh, agus anns a' chumantas cha robh air chuimhne aca ach ainm a' choin. Ach bha a choltas gu dòcha gun robh uair a bha dà mheur dhen t-seanchas san àite, oir bha dà riochd aca de ainm a' choin: 'Golabhsaigh' mar a thog mise e agus, na bu trice, 'Trolabhsaigh', gu sònraichte aig a' chuid a b' aosda. Cha robh fuasgladh sam bith aca air a' cheist a tha sin a' togail. Is chan eil agam-sa na's motha. 'S dòcha gu bheil aig Iain MacAonghais...?